

Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали Дев'ятої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5—6 червня 2013 р.) / уклад.: О. Г. Ткаченко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – 116 с.

Journalism Education in Sumy Region: gains and challenges : materials of the Eighth Ukrainian Scientific and Practical Conference (Sumy, 5—6 June 2013) / compiled by O. Tkachenko. — Sumy : Sumy State University, 2013. – 116 p.

Жиленко І. Р.,
канд. філол. н., доцент

СВОБОДА ПРЕСИ І ЦЕНзуРА НА СТОРІНКАХ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРІОДИКИ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Висвітлюються питання свободи преси і цензури на сторінках регіональних видань початку ХХ ст. «Сумской голос», «Сумской вестник» та «Известия рабочих, солдатских и крестьянских депутатов».

Ключові слова: газета, цензура, свобода.

The freedom of the press and censorship on the pages of regional newspapers of early twentieth century like «Sumy Voice», « Sumy Messenger» and «Proceedings of Workers', Soldiers' and Peasants' Deputies» is elucidated here.

Key words: newspaper, censorship, freedom.

Вивчення історії регіональної журналістики є важливою проблемою українського журналістикознавства. Дослідженням сумської преси присвячені праці І. Михайлина, Н. Сидоренко, Б. Чернякова, Л. Яременко, І. Жиленко, С. Ніколаєнко та інших.

Актуальність розвідки полягає у тому, що питання цензури і свободи преси початку ХХ ст. у регіональній періодиці ще не досить вивчене.

Мета роботи – на прикладі кількох видань («Сумской голос», «Сумской вестник» та «Известия рабочих, солдатских и крестьянских депутатов») прослідкувати питання цензурних обмежень регіональної преси початку ХХ ст.

Періодична преса Сумщини початку ХХ ст. відзначалася великим розмаїттям. Наприкінці 1905 р. з'явилися газети «Сумской голос» і «Крестьянская газета». Напередодні Першої світової війни в Сумах видавалися газети «Сумской вестник», «Сумское эхо», «Сумская жизнь», у 1917 р. – «Известия рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», у 1919 р. – повітова газета «Коммуна» (згодом «Власть советов») тощо.

Найпопулярнішою партією в період Першої російської революції була партія кадетів, яка перемогла на виборах у Державну думу. Кадетів підтримувала майже уся легальна преса. У Сумах таким органом радикально налаштованої інтелігенції стала газета «Сумской голос». «Принимаясь за разрешение трудной и ответственной

задачи – издание провинциального органа, – йшлося у передовій статті № 1, – редакция считает своей обязанностью занять вполне определенную позицию в освободительной борьбе. Умирающий строй <...> мы объявляем врагом народа и нашим врагом».

Періодика Сумщини початку ХХ ст. була в основному російськомовною (численні укази ХVІІ ст., Емський указ 1876 р., 1884 р. – заборона українських театральних вистав, 1892 р. – заборона перекладати твори з російської мови на українську, 1895 р. – заборона видавати українською мовою книжки для дитячого читання тощо). Тож газета «Сумской голос» не стала винятком і також друкувалася російською мовою.

Журналістика початку ХХ ст. пройшла своєрідний шлях: за короткий час вона пережила і піднесення, і запеклий адміністративний тиск із боку влади. Ці процеси ми бачимо перш за все на прикладі газети «Сумской голос». Час, коли вона почала виходити, був названий сучасниками «медовим місяцем свободи преси» (від часу прийняття маніфесту 17 жовтня 1905 р., який проголошував демократичні свободи, у тому числі свободу слова, й дозволяв організацію легальних партій, до 24 листопада 1905 р., коли з'явилися «Временные правила о печати»).

Нашу увагу привернув матеріал газети № 4 від 1 грудня 1905 р. під назвою «От союза в защиту свободы печати», у якому подано роздуми щодо «Временных правил о печати». Спілка звертала увагу на таке:

1. административным властям предоставлено право по собственному их усмотрению налагать арест на отдельные их номера издания.

2. под страхом тяжких кар печати воспрещено касаться самых насущных вопросов, именно в настоящее время особенно требующих оглашения (стачки рабочих), прерращение работ на железной дороге, телеграфе, прекращение занятий служащих в правительственных установлениях, в учебных заведениях)... <...>

3. сохранены даже некоторые виды предварительной цензуры (цензура объявлений, придворных известий).

У публікації сказано, що означеними правилами були «существенным образом нарушены коренные начала свободы слова и «...извращены «незыблемые основы гражданских свобод, провозглашенных в манифесте 17-го октября с.г.»». У зв'язку з цим члени спілки вирішили «по-прежнему фактически осуществлять свободу печати».

Замітка під назвою «Свобода печати» (№ 6 від 6 грудня) наголошувала на такому парадоксі, що у деяких газетах був повністю надрукований маніфест ради робочих депутатів, але зранку ці ж видання («Начало», «Новая жизнь», «Сын Отечества», «Наша жизнь», «Русь», «Свободный народ») були конфісковані.

Видавці газети хотіли зробити її щоденним виданням, про що повідомлялося у №11 від 18 грудня, але «Сумской голос» проіснував лише місяць. У грудні було закрито друкарню Альтшулера й заарештовано вже надрукований наклад видання. Один із приводів – підтримка страйкарів чоловічої та жіночої гімназій і реального училища у їх боротьбі з суворим шкільним режимом. З повідомлення Харківського губернатора повітовому справнику Сум дізнаємося:

«До сведения моего доведено, что в городе Сумах начала издаваться газета под названием «Сумской голос».

Так как ни Министерством внутренних дел, ни мною, согласно нового закона о печати, никому не было дано установленного разрешения на право издания названной газеты, я предлагаю Вашему Высокоблагородию арестовать и уничтожить как вышедшие в свет, так и приготовленные к выпуску номера газеты «Сумской голос», возбудив одновременно против виновников судебное преследование...».

Таким чином, за розпорядженням адміністрації, у цьому ж місяці винних було притягнуто до відповідальності, а випуск газети було припинено згідно з рішенням.

ням Харківської судової Палати стосовно Ф.П.Сологуба та інших членів редакції, які друкували у газеті матеріали, «возбуждающие к ниспровержению существующего государственного и общественного строя и к вооруженному восстанию».

Численні публікації стосовно цензурних обмежень містить газета «Сумской вестник» (1912–1917), яка проіснувала з 1912 по 1917 рр.

Велика стаття «Сумского вестника» – «К положению украинской прессы» (№ 189 від 27 серпня 1915 р.) апелювала до публікації С. Петлюри, розміщеної у газеті «День». У ній наголошувалося, що українська преса «...одним росчерком пера сметена с поверхности общественной жизни, и, таким образом, целый народ лишен естественного выражения своих мыслей...». Автор писав про розправу адміністрації з українською пресою: були закриті газети і журнали «Рада», «Літературно-науковий вісник», «Маяк», педагогічний журнал «Світло». Вражає та обставина, що «вредного направления» в них не знайшли, а закрили їх тільки тому, що виходили вони українською мовою. Слідом за цими заходами було застосовано розпорядження від 9 січня 1915 року, яке забороняло випуск усіх без винятку українських видань. Навіть у Москві було припинено вихід тижневика «Теплая роса» (вийшов лише один номер).

У статті йшлося й про хитро придуману заборону, що була винайдена одеськими цензорами стосовно журналу «Основа». Хоча дозвіл на нього було одержано, все ж цензори почали вимагати подачу рукописів у 3-х примірниках. Коли цю вимогу було виконано, матеріали так і не були розміщені, бо серед працівників не виявилось людей, які б володіли українською мовою.

«Індивідуальну творчість» виявила й київська цензура. Шукаючи шляхи для припинення виходу українських видань, було започатковано вимогу «соблюдения русского правописания, не отвечающего ни духу украинского языка, ни требованиям филологии».

Наступна публікація цього ж року (№ 195 від 4 вересня) інформувала читачів про те, що черговий номер журналу «Українське життя» не вийшов своєчасно по незалежним обставинам <...>, ибо значительную часть предполагавшихся в ней к помещению материала пришлось отложить, заменить новым, более отвечающим современным условиям».

Цензурні рогатки впроваджувалися й після перемоги Жовтневої революції. «Протестую!» – під таким заголовком редактор і засновник газети І. Ільченко у № 239 від 9 листопада 1917 р. розмістив публікацію, в якій висловив невдоволення свавіллям цензорів. Він писав: «Прежде, при царском режиме, мне приходилось иметь дело с одним цензором, теперь их целая коллегия». Ільченко, знаючи, що мета цензури – недопущення до друку закликів про порушення спокійного життя, вражений тим, чому газетам не дають можливості висловитися з приводу тієї чи іншої партії. У відповідь на заборону публікацій він висловив протест проти такого цензурного безладу.

У наступному номері «Сумского вестника» вміщено іронічні вірші Сергія Толстова під гучною назвою «Надгробное слово свободы»:

*Товарищи, сограждане, друзья!
 Пред нами мертвая российская свобода..
 Но кто же, разберем, те умные врачи,
 Лечившие у нас хиревшую свободу?..
 То школы Ленина – увь! – ученики,
 Все люди честные, хотя... большевики..
 Свобода умерла... Кого же обвинить
 За эту слезную, тяжелую потерю?*

На сторінках «Сумського вестника» друкувалися публіцистичні праці Максима Горького, Олександра Купріна, місцевих журналістів, які торкалися питань свободи слова і преси.

Так, Максим Горький у статті «К демократии» (№ 242 від 24 жовтня 1917 р.) сміливо писав: «Слепые фанатики и бессовестные авантюристы сломя голову мчатся якобы по пути к «социальной революции» – на самом деле это путь к анархии, к гибели пролетариата и революции. На этом пути Ленин и соратники его и считают возможным совершать все преступления, вроде бойни под Петроградом, разгрома Москвы, уничтожения свободы слова, бессмысленных арестов...».

У замітках під рубрикою «Несвоевременные мысли» (№ 247 від 18 листопада), передрукованій з газети «Новая жизнь», пролетарський письменник також звертався до питання свободи слова, адже, на його думку, умови для праці, створені більшовицькою партією, «недостойны демократии».

О. Купрін у статті «Левее левого» (№ 245 від 16 листопада) іронічно зауважував, що тепер тема для творчості одна й та ж, встановлена назавжди «товарищами комиссарами: торжество социальной революции и наказанный индивидуализм». Письменник прощається з більшовиками, бо йому з ними «не по пути».

Журналіст П. Гудков у статті «Большевистский террор» хвилюється, що закриваються навіть соціалістичні газети, які мали можливість вступитися за честь і гідність батьківщини (№ 258 від 2 грудня).

У статті, передрукованій з «Русских ведомостей» (№ 260 від 5 грудня), з жахом говориться про дії уряду: «Протест, негодование, еще и еще протест. А они продолжают свое дело. «Секвестровали» «Русское Слово», оставшаяся пока в живых печать негодует, протестует...»

На початку 1918 р. припинив виходити «Сумской вестник»: 9 січня виконком сумської Ради прийняв рішення про заборону консервативної газети. Газета «Наш голос», яка щойно почала виходити, надрукувала «Некролог» (№7 від 11 січня 1918 р) – про закриття «Сумського вестника», де було сказано: «За последнее время буржуазная чертносотенная газета брызгала направо и налево зловонной слюной. Прикрываясь под флагом кадетов, кучка черносотенцев толкала на погромы. Понятное дело, что теперь страсти в уезде разгорелись; такая газета, как «Сумской вестник», может ловко повести погромную агитацию и Бог знает, к чему бы это послужило».

У березні 1917 р. в Петрограді почав діяти комітет журналістів, його друкований орган – «Известия» – ставив завдання різнобічного висвітлення діяльності нової влади. У газеті «Русское слово» був надрукований проект закону про пресу. Незабаром Тимчасовий уряд зробив певні кроки для створення ради російської преси, котрій належало зайнятися розробкою законопроектів про пресу. 27 квітня 1917 р. Тимчасовий уряд прийняв постанову «О печати», яка проголосила безперешкодний випуск, розповсюдження і торгівлю друкованими виданнями усіх політичних сил.

Ситуацією, що склалася після Лютневої революції, скористалися усі соціалістичні партії, і в першу чергу більшовики. Більшовицькі видання отримують можливість працювати у легальних умовах. З підпілля виходить газета «Правда» (відновлює роботу з 5 березня). Виникає велика кількість більшовицьких видань по всій країні («Социал-демократ», «Солдатская правда», «Крестьянская газета» та ін.).

Значне місце в журналістиці 1917 р. займали «Известия рабочих, солдатских и крестьянских депутатов». Вони були створені як органи Рад різних рівнів. Редакції «Известий» головним чином склалися з працівників різних політичних партій.

У Суми звістка про перемогу буржуазної революції прийшла 3 березня, а вже 8 березня пройшли вибори до Ради робочих і солдатських депутатів.

8 квітня 1917 р. Сумська Рада робочих і солдатських депутатів організувала випуск більшовицької газети «Известия Сумского совета рабочих и солдатских депутатов».

Вперше на сторінках «Известий» почала з'являтися інформація про деякі сумські видання. Матеріал під назвою «Порицание газете «Сумской вестник» інформує про заходи, які вжили «Известия»:

«1. Вынести порицание за то, что она сеет вражду между революционной демократией и обливает грязью С.Р. и С.Д. в лице его представителей.

2. Предложить С.Р. и С.Д. принять решительные меры против газеты.

3. Выразить полное доверие тов. Миренскому».

Отже, як бачимо, свобода преси на початку ХХ ст. була під жорстокими утисками як при царському уряді, так і при більшовиках. І якщо за часів царизму заборонявся випуск перш за все україномовної преси, то після Жовтневого перевороту заборонялося все, що писалося не на користь більшовицькій владі.